OROLBO‘YI HUDUDIDA AHOLI MIGRATSIYASINING IJTIMOIY-IQTISODIY OMILLARI VA HUDUDIY OQIBATLARI

Jumaniyozov Temur To‘raboy o‘g‘li

Annotatsiya

Tezisda Orolbo‘yi hududi, xususan Qoraqalpog‘iston Respublikasida aholi migratsiyasining ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillari hamda uning hududiy oqibatlari tahlil qilingan. 2025-yil yanvar–mart oylarida respublikada migratsiya saldosi manfiy bo‘lib, minus 1057 kishini tashkil etgani, ichki migratsiya oqimlari Nukus shahri va unga tutash Nukus tumaniga yo‘nalgani, shimoliy va markaziy tumanlarda esa aholining chiqib ketishi ustunlik qilgani ko‘rsatilgan. Migratsiyani tartibga solish va aholini hududda saqlab qolish yo‘nalishlari taklif etilgan.

Abstract. The thesis examines the socio-economic and environmental drivers of population migration in the Aral Sea region, focusing on the Republic of Karakalpakstan, and its spatial consequences. In January–March 2025 the republic's net migration was negative (−1,057 persons); internal flows were directed towards Nukus city and the adjacent Nukus district, while northern and central districts experienced net outflow. Measures to manage migration and retain population in the region are proposed.

Kalit so‘zlar

Migratsiya, migratsiya saldosi, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, Orolbo‘yi, ekologik migratsiya, Qoraqalpog‘iston, depopulyatsiya.

Keywords: migration, net migration, internal migration, emigration, Aral Sea region, environmental migration, Karakalpakstan.

Kirish

Aholi migratsiyasi hududning ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiruvchi sezgir ko‘rsatkichdir: aholi odatda yashash sharoiti va bandlik imkoniyatlari pastroq

hududlardan yaxshiroq hududlarga ko‘chadi. Shu bois migratsiya saldosi hududiy siyosat samaradorligini baholashda muhim mezon hisoblanadi.

Orolbo‘yi – XX asrning eng yirik ekologik falokatlaridan biri ro‘y bergan hudud. Orol dengizining qurishi baliqchilik va baliq qayta ishlash sanoatining yopilishiga, ichimlik suvi sifatining yomonlashuviga, tuz-chang bo‘ronlarining kuchayishiga va aholi salomatligining yomonlashuviga olib keldi [4]. Mazkur muammolarni hal etish uchun davlat dasturlari qabul qilingan [6] va BMT ishtirokida Orolbo‘yi uchun ko‘p tomonlama inson xavfsizligi trast fondi tashkil etilgan [7]. Shunga qaramay, Qoraqalpog‘iston Respublikasi aholi o‘sish sur’ati bo‘yicha mamlakatda oxirgi o‘rinda turibdi: 2025-yil 1-iyul holatiga aholi bir yilda 1,3 foizga o‘sgan, respublika bo‘yicha bu ko‘rsatkich esa 2,0 foizni tashkil etgan [2]. Bu farqning muhim sababi aholining hududdan chiqib ketishidir.

Material va metodlar

Tadqiqotda Qoraqalpog‘iston Respublikasi statistika boshqarmasining 2025-yil yanvar–mart oylari uchun demografik holat va migratsiya bo‘yicha ma’lumotlari [1] hamda Milliy statistika qo‘mitasining doimiy aholi soni bo‘yicha ma’lumotlari [2; 3] tahlil qilindi. Migratsiya saldosi (kelganlar va ketganlar soni farqi) tumanlar kesimida ichki va tashqi migratsiyaga ajratilgan holda hisoblandi. Tahlilda statistik, qiyosiy-geografik va tipologik usullar qo‘llanildi; omillarni aniqlashda ilmiy adabiyotlar [4; 5] ma’lumotlariga tayanildi.

Natijalar va muhokama (Results and discussion)

2025-yil yanvar–mart oylarida Qoraqalpog‘iston Respublikasiga 3052 kishi kelgan, 4109 kishi esa respublikadan ketgan. Natijada migratsiya saldosi minus 1057 kishini tashkil etgan. Saldoning 814 kishisi (77 %) tashqi migratsiya, ya’ni mamlakat tashqarisiga ko‘chib ketish hisobiga, 243 kishisi esa O‘zbekistonning boshqa hududlariga ko‘chish hisobiga shakllangan [1]. Shu davrda aholining tabiiy o‘sishi 6,5 ming kishini tashkil etgan. Demak, migratsiya yo‘qotishlari tabiiy o‘sishning qariyb oltidan bir qismini «yeb qo‘ymoqda».

Migratsiya oqimlari tumanlar kesimida keskin farqlanadi va ular bo‘yicha to‘rtta hududiy tip ajratildi:

1. **Migrantlarni qabul qiluvchi hududlar** – Nukus shahri (saldo +353 kishi, shundan ichki migratsiya hisobiga +578 kishi) va Nukus tumani (+52 kishi). Poytaxt va uning atrofi ta’lim, sog‘liqni saqlash va davlat xizmatlari to‘plangan markaz sifatida respublika ichidagi migrantlarni o‘ziga tortmoqda.
2. **Muvozanatli hudud** – Qanliko‘l tumani, unda kelganlar va ketganlar soni teng.
3. **Tashqi migratsiya ustun bo‘lgan sanoat hududlari** – Xo‘jayli, Qo‘ng‘irot va Taxiatosh tumanlari. Bu yerda ichki migratsiya saldosi nolga yaqin yoki ijobiy, biroq xorijga ketganlar soni yuqori. Masalan, Qo‘ng‘irotda 103 kishilik manfiy saldoning 98 kishisi tashqi migratsiyaga to‘g‘ri keladi. Bu holat malakali ishchi kuchining qo‘shni davlatlar mehnat bozorlariga chiqib ketayotganini ko‘rsatadi [5].
4. **Aholisi jadal chiqib ketayotgan Orolbo‘yi tumanlari** – Bo‘zatov, Qorao‘zak, Taxtako‘pir, Chimboy, Mo‘ynoq, Kegeyli va Shumanay. Har 1000 aholiga nisbatan bir chorakdagi manfiy saldo Bo‘zatovda 3,6 kishini, Qorao‘zakda 2,8 kishini, Taxtako‘pirda 2,5 kishini, Chimboyda 1,8 kishini tashkil etgan. Taqqoslash uchun, janubiy To‘rtko‘l tumanida bu ko‘rsatkich atigi 0,2 kishiga teng.

Olingan natijalar migratsiyaning hududiy tuzilishi ekologik inqiroz zonasi bilan mos kelishini ko‘rsatadi. Orol dengizining sobiq qirg‘oq chizig‘iga yaqin tumanlarda suv tanqisligi, tuproq sho‘rlanishi va qishloq xo‘jaligi hosildorligining pastligi, bandlik imkoniyatlarining cheklanganligi aholini yashash joyini o‘zgartirishga undamoqda [4]. Migratsiyaning uzoq muddatli oqibatlari ham yaqqol ko‘rinmoqda. Taxtako‘pir tumanida aholi soni 2020–2026-yillarda 40,1 ming kishidan 38,9 ming kishiga kamaygan [3]. Yoshlar va mehnatga layoqatli aholining chiqib ketishi esa qolgan aholi tarkibida keksalar ulushini oshirib, hududning mehnat salohiyatini zaiflashtiradi.

Shuni ta’kidlash kerakki, choraklik ma’lumotlar mavsumiy tebranishlarni ham aks ettiradi. Shu sababli olingan xulosalarni yillik va ko‘p yillik ma’lumotlar asosida tekshirish maqsadga muvofiq.

Xulosa va tavsiyalar (Conclusion and recommendation)

Qoraqalpog‘iston Respublikasida migratsiya saldosi manfiy bo‘lib, aholining chiqib ketishi asosan tashqi migratsiya hisobiga yuz bermoqda. Ichki migratsiya oqimlari Nukus shahriga yo‘nalgan, Orol dengizining sobiq qirg‘oqbo‘yi tumanlari esa aholini eng jadal yo‘qotayotgan hudud hisoblanadi. Migratsiyaning hududiy manzarasi ekologik inqiroz zonasi bilan mos tushadi, bu ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning birgalikdagi ta’sirini tasdiqlaydi.

Tavsiyalar:

1. Orolbo‘yi tumanlarida suv tejovchi texnologiyalar, sho‘rga chidamli ekinlar, akvakultura va qayta tiklanuvchi energetika loyihalari orqali yangi ish o‘rinlari yaratish.
2. Mo‘ynoq, Taxtako‘pir va Qorao‘zak kabi tumanlarda ichimlik suvi, sog‘liqni saqlash va ta’lim xizmatlari sifatini oshirib, yashash sharoitini yaxshilash.
3. Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish: xorijga ketayotgan fuqarolarni kasbga tayyorlash, ularning daromadlarini hududga investitsiya sifatida jalb qilish mexanizmlarini joriy etish.
4. Nukus shahriga yo‘nalgan ichki migratsiyani hisobga olib, uy-joy, transport va ijtimoiy infratuzilmani rejali rivojlantirish.
5. Migratsiya statistikasini yillik va tumanlar kesimida, yosh tarkibi va migratsiya sabablari bo‘yicha muntazam e’lon qilish orqali ilmiy tahlil uchun axborot bazasini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Qoraqalpog‘iston Respublikasi statistika boshqarmasi. Qoraqalpog‘iston Respublikasida demografik holat (2025-yil yanvar–mart): press-reliz. – Nukus, 2025. – https://www.qrstat.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Qaysi hudud aholisi soni eng tez o‘smoqda? (2025-yil 1-iyul holatiga). – https://stat.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Doimiy aholi soni (jami), 2010–2026. – https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_246.pdf
4. Micklin P. The Aral Sea disaster // Annual Review of Earth and Planetary Sciences. – 2007. – Vol. 35. – P. 47–72.
5. Рязанцев С.В. Трудовая миграция в странах СНГ и Балтии: тенденции, последствия, регулирование. – Москва: Формула права, 2007.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017–2021-yillarda Orolbo‘yi mintaqasini rivojlantirish davlat dasturi to‘g‘risida»gi PQ-2731-son Qarori. 18.01.2017.
7. Multi-Partner Human Security Trust Fund for the Aral Sea Region in Uzbekistan (MPHSTF). – United Nations, 2018.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING